

KULTURMINNER I NASJONALT VERDIFULLE

KULTURLANDSKAP

NORDHERAD

VÅGÅ KOMMUNE I OPPLAND

KULTURHISTORISK RAPPORT NR. 4 - 2004

Oppland fylkeskommune, kulturvern
ISSN 1550-5390

KULTURMINNER I NASJONALT VERDIFULLE
KULTURLANDSKAP

NORDHERAD

VÅGÅ KOMMUNE I OPPLAND

Bilde forside:

Fram til rundt 1420 gikk i hvertfall deler av Nordherad under betegnelsen Viste sogn.

Midt på bildet ser vi Nordgard Viste hvor hele bygningsanlegget er fredet.

Nede til venstre ligger dagens tun til Vallegardene. I middelalderen stod sannsynligvis kirken på denne lokaliteten

Innhold

FORORD	6
1.0 INNLEDNING	7
2.0 NASJONALT VERDIFULLT KULTURLANDSKAP, NORDHERAD	9
2.1 Vågå	9
2.2 Nordherad	10
2.2.1 Visteområdet	12
2.2.2 Kvarbergområdet	15
2.2.3 Allmenningsområdet	17
3.0 KULTURMINNER I PROSJEKTOMRÅDET	18
3.1 Visteområdet	18
3.2 Kvarbergområdet	19
4.0 LISTE OVER OMRÅDETS KULTURMINNER	21
4.1 Kommentarer til tabellen over kulturminnene	21
4.2 Kommentarer til enkelte løpenr	22
5.0 LITTERATUR	31
6.0 KART	32

FORORD

I 1994 ble sluttrapporten for den *Nasjonale registreringen av verdifulle kulturlandskap* lagt fram. Bakgrunnen for dette prosjektet var blant annet erkjennelsen av at jordbrukets kulturlandskap gjennomgår store endringer som følge av endrede driftsformer, samt krav til rasjonalisering og effektivitet. Man så et behov for å få oversikt over særlig verdifulle kulturlandskap i Norge for å sikre biologisk mangfold sammen med kulturminner og opplevelseskvaliteter i landskapet.

For Opplands del resulterte dette i en rapport hvor arbeidet ble ledet fra Fylkesmannen i Oppland, Miljøvernavdelingen. Tretten områder ble prioritert på regionalt nivå. På nasjonalt nivå ble seks av disse tatt med. Av disse er fem områder i kategorien "Større sammenhengende områder", og ett i kategorien "Spesialområde".

Større sammenhengende områder:

1. Tingelstadhøgda, Gran kommune
2. Balke - Lillo og garden Gile, Østre Toten kommune
3. Frya - Harpefoss, Sør-Fron kommune
4. Bøverdalen, Lom kommune
5. Grimsdalen, Dovre kommune

Spesialområde:

6. Heidal med seterområder, Sel kommune

I sum representerer disse områdene, sammen med de syv andre områder som ble valgt ut på regionalt hold, de mest verdifulle kulturlandskapene i fylket.

Dagens kulturminnepolitikk baserer seg på erkjennelsen av at kulturminner, kulturlandskap og kulturmiljøer er vesentlige samfunnsressurser. Dette forutsetter bevissthet og respekt i vår omgang med og forvaltning av den fysiske kulturarven.

For å øke detaljkunnskapen om de enkelte områdene, har det vært behov for tilleggsregistreringer både når det gjelder kulturminner og biologisk mangfold. Etter vedtak i Hovedutvalg for plan- og samferdsel 14.12.2000, ble et prosjekt med registrering av kulturminner for område 1, 2 og 3 satt i gang sommeren 2001. I 2003 ble det satt i gang arbeid med å registrere kulturminner i områdene 4 og 5, samt i Nordherad i Vågå kommune. Prosjektansvarlig har vært arkeolog Espen Finstad. Hallstein Hage har vært prosjektleder. Han har også skrevet rapporten og tatt fotografiene der ikke annet er nevnt. Målsettingen med prosjektet var å få en samlet oversikt over kulturminneverdiene innen hvert av de tre områdene. Denne oversikten vil bedre mulighetene for å forvalte disse kvalitetene på en helhetlig måte. Sluttrapporten som foreligger her skal således kunne danne grunnlag for bedre sikring av verdiene i området gjennom arealplanlegging og daglig forvaltning.

Denne rapporten omhandler de kulturhistoriske verdiene i Nordherad i Vågå kommune.

August 2004

Dagfinn Claudius
fylkeskonservator

1.0 INNLEDNING

Rapporten er utarbeidet med basis i feltarbeid sommeren og høsten 2003. Det har vært inn-samlet bakgrunnsmateriale fra skriftlige og muntlige kilder parallelt med dette arbeidet. Einar Hårstad og Knut Råstad har vært gode kjentmenn under befaringene. Arkeolog Irene Skauen har stått for den formelle registreringen av kulturminnene. Denne rapporten omhandler et hovedriss av de kulturhistoriske verdiene i Nordherad. Nordherad var ett av de 13 områdene som ble prioritert på regionalt nivå i 1994. siden området har store biologiske og estetiske kvaliteter, ble det prioritert å dokumentere områdets kulturhistoriske verdier og kvaliteter. Rapporten presenterer en samlet oversikt over de viktigste kulturminnene i området med hovedvekt på to samlede kulturmiljøer benevnt henholdsvis Visteområdet og Kvarberg-området.

Avgrensning av området

En grov avgrensning av det utvalgte området var gitt på bakgrunn av Fylkesmannen i Oppland, Miljøvernavdelingens rapport, ved prosjektarbeidets begynnelse. Det har vært et mål å utarbeide mer tydelige grenser med bakgrunn både i landskapsformer, eiendomsgrenser, veger og kulturmiljøer. Den foreslåtte avgrensningen er basert på de nevnte elementene, men samtidig slik at viktige kulturmiljøer i grenseområder er forsøkt integrert.

Grensen for det nasjonalt verdifulle kulturlandskapet, slik det framkommer på kart i rapporten, skal ikke oppfattes som endelig. Dersom det skal settes en fast grense for området, må dette skje i samarbeid mellom ulike aktører hvor ulike verdier og variabler danner grunnlag for en endelig grensesetting. Heller ikke avgrensningen av de ulike miljøene er å betrakte som endelige og fast definerte.

Å skille ut ulike kulturmiljøer innen området har vært vanskelig, særlig gjelder dette i forhold til ikke synlige automatisk fredete kulturminner. En må regne med at det i hele området - både i de ulike kulturmiljøene som er utskilt - og mellom disse - ligger en rekke ikke synlige spor fra forhistorisk tid og middelalder som først vil la seg erkjenne ved arkeologiske undersøkelser i området.

I det videre arbeidet med dette nasjonale kulturlandskapet vil det være svært viktig at det blir arbeidet med en forvaltningsplan. En slik plan må i tillegg til å ivareta de kulturhistoriske verdier også sikre andre miljøverdier i området på en tilfredsstillende måte. For å lykkes med et slikt arbeid vil dette kreve et nært samspill mellom eiere/brukere og næringsinteressene - særlig landbruket og det offentlige.

Innsamling og systematisering av data

Det er foretatt innsamling av data fra flere kilder. Utvalgte opplysninger er systematisert og ordnet i tabellform med sortering på gardsnummer.

Dataene i tabellen over kulturminner er innhentet på følgende måte:

1. NIKU: Dokumentasjonsprosjektets fornminnebase på internett.
2. Kulturhistorisk museum, Oldsaksamlingen: Økonomisk kartverk med fornminne registrering
3. Kulturhistorisk museum, Oldsaksamlingen: Dokumentasjonsprosjektets arkeologiske tilvektskatalog på internett (gjenstandsregisteret).
4. Nasjonalt bygningsregister (SEFRAK): Økonomisk kartverk.
5. Oppland fylkeskommune: Liste over "Fredete bygninger og anlegg i Oppland".
6. Oppland fylkeskommune: Liste over "Fredete vernete og listeførte kirker".
7. Oppland fylkeskommune: Arkiv

Beskrivelser av området

Med bakgrunn i den systematiske oversikten som er utarbeidet, tidligere beskrivelser og egne vurderinger, er det gitt en kortfattet omtale av det utvalgte området og noen av de prosessene som har generert dagens landskapsbilde.

Kriterier for utvelgelse av kulturmiljøer

Følgende kriterier blir ofte brukt for å vurdere verdien av ulike kulturmiljøer:

- autenticitet
- representativitet
- alder
- sjeldenhet
- homogenitet
- variasjon
- tidsdybde
- tidsbilde

I tillegg blir kunnskapsverdier (sosialhistorie, bygningshistorie og personalhistorie), opplevelsesverdier (identitet, estetikk) og bruksverdier (økonomisk og pedagogisk potensiale) vurdert.

Det forelå svært få registreringer av kulturminner i området ved arbeidsstart. Arbeidet må derfor ses på som en første systematisk gjennomgang av kulturminne kvalitetene, noe som kan innebære at viktige kulturminner er oversett. En utskilling i mindre kulturmiljøer ble derfor i denne omgang sett på som mindre forsvarlig. På denne bakgrunn ble hele undersøkelsesområdet inndelt i tre større kulturmiljøer, benevnt henholdsvis Visteområdet, Kvarbergsområdet og Almenningsområdet.

Kart

Det er utarbeidet oversiktskart for prosjektområdet, se bakerst. Det vil bli utarbeidet detaljkart som viser hvor de enkelte kulturminnene ligger, jr. kap.4.

2.0 NASJONALT VERDIFULLT KULTURLANDSKAP, NORDHERAD

2.1 Vågå

Bygdenavnet Vågå er av språkhistorikerne satt i sammenheng med det gammelnorske verbet *vega* som betyr å føre, transportere. Det er slektskap med hankjønnsordet *veg*, og Magnus Olsen tolker navnet som 'ferdavegen', pga. den viktige vegleia mellom Gudbrandsdalen og Voss (NSL). Til ytterligere støtte for denne tolkningen er at Vågå framstår nærmest som et stort vegkryss i eldre tid. Navnene Sunde og Sundbu vitner om særskilt sundsted mellom nord- og sørsiden av Ottadalen. Allerede i middelalderen ble det imidlertid bygget bru over sundstedet, slik vi ser av et brev fra 1367 (DN III, 357). Der fortelles det at oppsitterne på garden Lye lenge før Svartedauden gikk til setra "Nadalida" etter rette tjodvegen om Sundbrua og garden Sunde. Denne brua må ha vært et sjeldent og stort byggverk på denne tida med sine 22 brukar, slik det opplyses i 1465 (DN VIII, 381). Over Finna var det på samme tid bru med 3 brukar.

Vegleia gikk da heller ikke bare til Voss. Til Gudbrandsdalen i øst var det framkommelig både over Heidalskogen, gjennom Ottadalen og via Vågårusta. Til Dovre og videre mot Trondheim var det kort veg om Jetta. Til Lesja og Romsdalen kunne vegen om Slådalen benyttes, men også om Skjåk via Grøndalen og Lesjaverk. Et kart tegnet av G. Arentz til Hiorthøis beskrivelse over Gudbrandsdalen har foruten den sistnevnte, fire vegleier over fjellet til Vestlandet, nemlig til Sundmøre, Nordfjord, Jostedalen og Fortun (Hiorthøi 1785). Diplomet fra 1465 nevner også bruer som vagværene skulle holde oppe gjennom Sjudalen. Gjennom denne kunne de komme til Valdres og over Fillefjell til Lærdal.

Vi kan altså fastslå at Vågå er et sentralt samferdselsknutepunkt langt tilbake i tid. Vi må også kunne forutsette at mye av ferdsele dreier seg om reiser til og fra markeder både sommer og vinter. Ivar Kleiven forteller om handelsreisene gjennom Vågå i perioden før industrialiseringen i boka "I Heimegrendi" (Kleiven 1949). Her går det fram at det var stor ferdsel vinterstid med ferdafolk fra alle bygdene i Gudbrandsdalen, men også menn fra Voss, Hallingdal, Numedal, Romsdal og Oppdal. Til og med svensker dro gjennom bygda for å selge vevskeier og slagklokker fra Mora. Også landkremmer kom tidlig til området. Ifølge Kleiven fikk Fredrik Rees "Constittion som Landkræmmer i Vaage og Loms Præstegjeld" i 1753.

Det er fristende å tenke at et slikt knutepunkt også har hatt en markeds plass i eldre tid. Det eneste indisiet vi har i slik retning er navnet "Kjøpanger" på landtunga mellom Vågåvatnet og Finna. Navnet ser ikke ut til å være belagt i eldre litteratur. Det er dessuten merkelig i den forstand at en handelsplass med slik betegnelse alle andre steder har formen Kaupang(er) eller Koppang.

Begrepet kaupang i betydningen handelsplass; marked, ble tatt i bruk i Norden i vikingtida, og finnes i Vestfold, ett sted i Trøndelag og ett sted på Island, i tillegg til ett sted i hvert av disse østnorske landskapene: Romerike, Hedmarken, Østerdalen, Hallingdal og Numedal (Schmidt 2000). På denne bakgrunn er det ikke urimelig å anta at et tilsvarende marked har vært lokalisert i Gudbrandsdalen.

I Vågå er det i middelalderen produksjon av de vanlige handelsvarene i innlandet som skinn, kjøtt, fisk og seterprodukter. I tillegg omsettes muligens jern (Teigum 2001) og sannsynligvis kleberstein og kvernstein. Kvernberget under Tolstad nevnes første gang i 1426 (DN XI, 144)

og bruken av kleberstein i Norge i vikingtid og middelalder er godt dokumentert (Skjølsvold 1961). Flere brudd er kjent fra Vågå. En handelsplass kan være lokalisert på Kjøpanger i tilknytning til dette varespekteret.

Det bodde personer av flere rike og mektige slekter i Vågå i middelalderen. Kildene nevner både lendmann, ridder og sysselmann bosatt i bygda.

2.2 Nordherad

Undersøkellesområdet Nordherad ligger på nordsiden av Vågåvatnet. Ullinsvin inngår ikke i undersøkelsesområdet, men er likevel inkludert i gardgrenseanalysen som omtales nedenfor.

Ivar Teigum bruker betegnelsene Øvre Nordherad og Nedre Nordherad som inndeling av området (Teigum 2001). Denne inndelingen styrkes ved hans redegjørelse av utmarksbruken for gardene. Hovedinntrykket her er at de nedre gardene i seinmiddelalder hadde setrer og utmarksressurser på sørsiden av Vågåvatnet, mens gardene i Øvre Nordherad hadde setrene sine i Nordheringslia mot Finndalen.

Den samme inndelingen av landskapet er også påfallende ved en befaring i området. Gamle gardar som Viste og rekken med vin-gardene Helle, Fellese og Lye ligger på rekke og rad nede ved vatnet. Ovenfor disse ligger berget som et stengsel langsetter lia. På oversiden av berget ligger berg-gardene Berge, Valbjør og Kvarberg. I denne rapporten er det derfor valgt å se om gardgrensene sammen med navnekronologi her kunne benyttes som bosetningshistorisk hjelpemiddel til å bekrefte hypotesen om inndeling i øvre og nedre del. Målet er å kunne finne opphavsgardar som enten var lokalisert nær en felles grense, eller lokalisert som midtpunkt i større gardsvald. Metoden har utgangspunkt i såkalt gardgrenseanalyse. Dette er en retrospektiv metode der man tar utgangspunkt i kjente forhold i nyere tid, for deretter å rekonstruere tidligere situasjoner. (For omtale og litteraturhenvisninger til metoden vises til Gustafson 1988.)

Resultatet av undersøkelsen brøt med alle forestillinger om todeling av landskapet i retningen øst-vest, men etablerte en ny todeling i retningen nord-sør. To gardar skilte seg ut som sentralgardar, mens alle de andre ble liggende som "satelitter" rundt disse. Viste ble midtpunkt for gardene i vestre del, mens Kvarberg ble midtpunkt i østre del. Utkantgardene rundt Viste har

Nordherad byr på en rekke flotte bygningsmiljøer, også utenom de som er fredet. Her ser vi en del av tunet på Nigard Berge.

alle naturnavn, enten usammensatte eller sammensatte, jfr. fig. 2. Rundt Kvarberg som selv representerer et sammensatt naturnavn, ligger alle vingardene, jfr. fig. 3.

Nordherad er ikke det opprinnelige navnet på området. I 1355 forteller et brev at Helle ligger i Viste sogn. I 1422 dukker navnet Nordherad opp for første gang. Det heter da i et brev at både søre Mo og Valle sies å ligge i *Nordhæræde a Wagha*. Når Teigum (s.103) sier at dette brevet viser at Nordherad da "femnde alle gardsbruk vestafor Finna på baa sider av

[Vågå]vatnet”, er dette feil. Det heter da også i 1431 om Rusnes (*Ræidhis næse*), som ligger på sørsiden av vatnet, at den ligger i *Strandenne a Waghæ*.

Navneendringen fra Viste til Nordherad har likevel trengt litt tid på å feste seg slik vi ser i et brev fra 1427. Der heter det om søre Mo at den ligger i Viste herad og Nordherad på Vågå (*jh Visste herade oc jh Nordheradeno aa Vaga*).

Det foregår en tydelig spaltning i flere bruksenheter i Nordherad i middelalderen. I 1366 omtales *væstæste* garden og i 1386 *nørdste* garden i Valle. I 1386 omtales *nørdste* garden i Sandnes, og i 1431 Sandnes nordenfor elva. Søre Mo omtales både i 1414, 1422 og 1426. I 14(90) og 1495 nevnes nordre og søre Valbjør. Vi kan følgelig dokumentere noen av garddelingene gjennom middelalderbrevene. Delingsprosessen må formodes å ha skjedd i perioden før midten av 1300-tallet. I seinmiddelalderen er det ut fra brevene grunn til å tro at mange av brukerne har vært leilendinger. Flere av eierne eier forskjellige gardar både i Vågå og andre steder. Det tydeligste eksemplet finner vi i et skifte fra 14(90) (DN XXI, 643), der Erlend Trondssøn og Gunhild Trondssdatter skifter arven etter sine foreldre. Arven omfatter begge gardene i Helle, nordre og søre Valbjør, samt 1 hud i Fellese. Gjennom fem brev i perioden 1360 til 1363 omtales både østre, nordre og søre garden i Lye. Det er Berdor Veterlidssøn som kjøper opp jord i østre og søre, mens presten Bergsvein Haraldssøn kjøper jord i nordre. Denne presten makeskifter imidlertid bort nordre Lye i 1363, og konsentrerer seg i stedet om Valle, der han får hånd om jordepartar både i 1366 og 1378.

De enkelte bruk i Viste finnes ikke omtalt i middelalderbrev, men i Gjengjerden (skatteliste) fra 1528 finner vi tre bruksenheter. Bruksdelingen bekreftes i skattematrikkelen i 1647, der to bruk er hele gardar, med 3 huder i skyld på hver, mens en halvgard har 1 ½ hud i skyld. To av disse brukene ser ut til å ha blitt slått sammen på 1800-tallet, og utgjør i dag det som kalles oppigard på ØK.

Det samlede bildet viser at det ikke har foregått noen kjent ødelegging av hele navnegardar i Nordherad i seinmiddelalder, men flere bruksenheter har forsvunnet. Dette gjelder både for Mo, Valbjør, Lye og senere også Viste. Det er ut fra materialet vanskelig å påstå at bruksnedleggingen er en direkte følge av pest og klimaendringer i senmiddelalderen, men indirekte må samlingen av eiendommer på færre hender indikere nettopp dette. Vi har altså en ekspansjon ved at navnegardene deles i flere bruk i tiden før 1350, og deretter en regresjon der mange av disse bruksenheterne

I likhet med andre områder i Ottadalen, har det også i Nordherad vært mangel på vann. Det har derfor vært bygget omfattende vannveger fra fjellet. Her ser vi Veslseterveita nær vegen til Nistingen.

nedlegges som selvstendige enheter i tiden etter 1350. For nyere tid vises til omtalen av de enkelte områder nedenfor.

På bakgrunn av den tilsynelatende vertikale inndelingen av undersøkelsesområdet når det gjelder bosetningshistorie, er det valgt å dele området i tre deler, nemlig Visteområdet, Kvarbergområdet og Almenningsområdet.

2.2.1 Visteområdet

Navnet Vist, Viste og Vister finnes flere steder i Norge, og betyr sannsynligvis 'bosted, oppholdssted'. "Det er truleg utgammelt," skriver navnegranskeren Jørn Sandnes i NSL. En annen mulig tolkning ut fra et elvenavn er lansert i NG. Her diskuteres også relasjonen til Visdal, dvs. om navnet har bakgrunn i gardsnavnet Viste eller et elvenavn Visa. Det kan også nevnes at garden Viste i Randaberg i Rogaland har gitt navn til en av de rikeste og mest kjente boplassene fra yngre steinalder i Norge, nemlig Vistehola.

Teigum (s. 101) argumenterer for at Visteberga og Vistekleiva på sørsiden av Vågåvatnet viser at gardsvaldet til Viste omfattet arealene på begge sider av Vågåvatnet. Det er kjent fra flere steder i Gudbrandsdalen at større gardar kjøper/leier ødegardar, bl.a. som slåttemark, langt fra eget gardsvald på 1600- og 1700-tallet. Disse ødegardene får derved gjerne et nytt navn der navnet på den garden som har nyttet det, inngår som første ledd i det nye navnet. Det er ingenting i middelaldermaterialet som indikerer at gardene på nordsida av vatnet omfattet arealer på sørsiden av dette i middelalderen.

Det er en rekke spørsmål som ikke kan tas opp til en bredere diskusjon her. Det gjelder for eksempel strukturelle endringer i jordbruket i jernalder i relasjon til gardgrenseanalysen av dette området, og hva slags funksjon områdene rundt Viste hadde før gardsetableringene. Min

Sentrale deler av Visteområdet

første hypotese etter analysen var at alle gardene med usammensatte og sammensatte gardsnavn i området vest og nord for Viste representerte samtidige utskillinger. Valle og Sande tilhørte en senere utskillingsfase. En annen mulighet var å se de fire vestligste etableringene (Sandnes, Berge, Mo og Visdal) som opprinnelig todelte, slik at det i første utskillingsfase kun dreide seg om totalt tre nyetableringer, eksempelvis Valbjørg, Visdal og Sandnes. Denne muligheten med kun tre sammensatte naturnavn kan ses som orienteringspunkter i landskapet og har også betydning for tolkningen av Kvarberg og området der (se nærmere under beskrivelsen av Kvarbergområdet). Mo og Berge kan i en slik kontekst ses på som opprinnelige gardsnavn, dvs. navnene eksisterte ikke før gardene ble etablert. Denne delingsmodellen innebærer også at etableringsfasen for Mo og Berge må ses i relasjon til etableringsfasen for Valle og Sande. Dermed kan vi stille opp en ny hypotese for utskillings- eller etableringsfaser som også danner bakgrunn for den videre tolkningen og beskrivelsen av området: Viste etableres som fast bosetningsenhet med et ressursområde rundt garden, sannsynligvis i eldre jernalder. I neste fase etableres gardar i en del av dette ressursområdet (Valbjør, Visdal og Sandnes) (fig. 1). Deretter deles Visdal og Sandnes i to like parter (med henholdsvis Mo og Berge), samtidig som to nye parter utskilles fra Viste (Valle og Sande). Alt dette må antas å ha skjedd i forhistorisk tid.

I ekspansjonstiden i middelalderen kommer så delingen av gardene i flere bruk, men nå blir navnegarden beholdt som hovedledd i navnene. Bruksenhetene får i stedet retningsforklarende ledd som øvre, nedre, nordgard og sygard. Disse brukenes tun forblir i hovedsak sambølte. Ett klart unntak finner vi likevel på Sandnes, der tunene ligger på hver sin side av elva Senda. Denne tundingen er for øvrig dokumentert i 1431, se ovenfor. Den eneste nyetableringen som kommer i denne perioden, er Ulvsbu, som antagelig må regnes som middelaldergard.

Dersom vi ser bort fra området vest for Berge og Sandnes som omtales senere under "Almenningsområdet", ser nyetablering av bruk i nyere tid i hovedsak ut til å ha skjedd ved Valbjør. Dette kan indikere ny bosetting på det ene bruket som ble nedlagt, og territoriemessig framstår hele Visteområdet i dag derfor som et middelalderlandskap.

Hovedtrekkene i utviklingen slik de er tenkt fra yngre jernalder fram til nyere tid er vist i fig. 2.

Alle de fem navnegardene Sandnes, Berge, Mo, Visdal og Valbjørg har i dag tunet lokalisert omtrent midt i gardsvaldet. Dersom teorien bak figur 1 har noe for seg, bør de gamle tunene til Sandnes og Visdal ha vært lokalisert i det nåværende grenseområdet til sine respektive utskilte gardar, dvs. grensen mellom Sandnes og Berge, og grensen mellom Visdal og Mo.

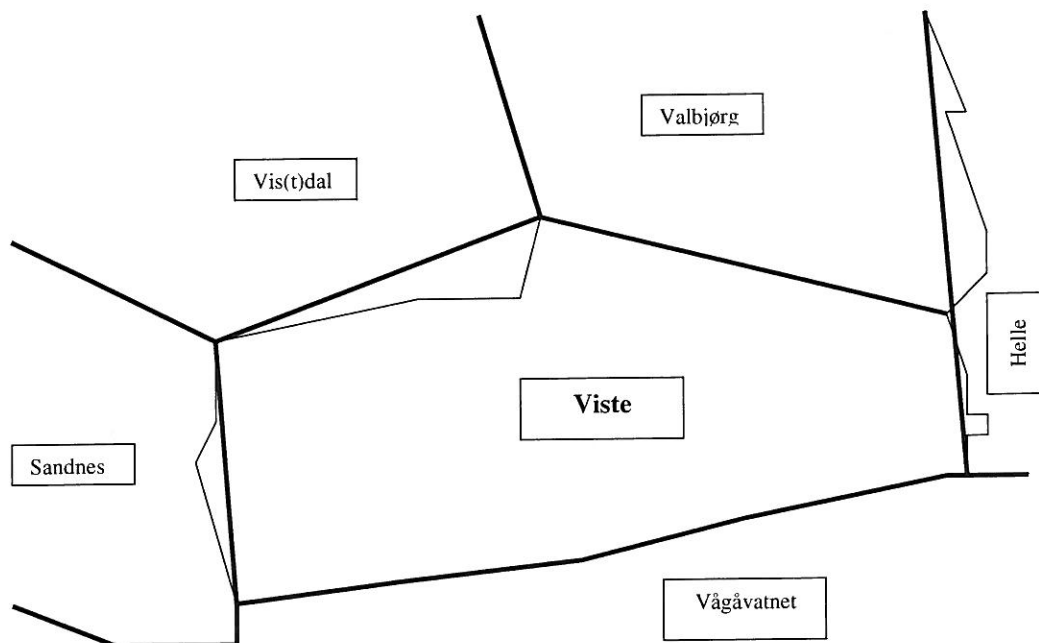

Fig. 1. Skjematisk framstilling av territorielle grenser i Visteområdet med rette siktelinjer slik de kan tenkes å ha vært i eldre jernalder. Dagens grenser er vist ved tynnere streker.

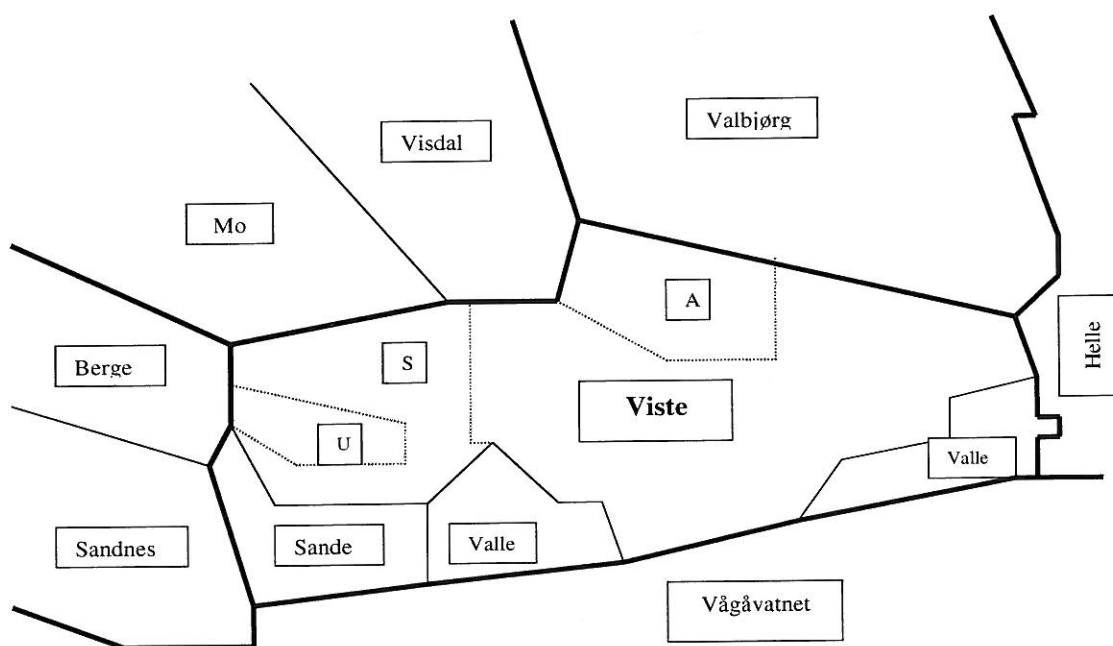

Fig. 2. Skjematisk og forenklet skisse av Visteområdet. Kronologiske lag er antydnet ved minkende strektykkelse framover mot nåtid. Bokstaven U viser til garden Ulvsbu. Bokstaven S viser skogteiger som er skiftet i senere tid. Utsiftingen er i hovedsak foregått mellom Viste, Sande og Valle. Bokstaven A viser til Nordherad bygdeallmenning. Kun navnegardene vises på figuren, ikke garddelingene innenfor disse.

2.2.2 Kvarbergområdet

Navnet Kvarberg framstår primært som et orienteringsnavn. Navnet må ha vært brukt om hele det framstikkende fjellpartiet mellom Vågåvatnet og Finna. Førsteleddet kommer av hvarf, n., og betyr noe som kverver, blir borte, kommer ut av syne. Ifølge NG brukes hvarf om framspringende nes og lignende, "hvor man gjør en Vending, naar man drager forbi, og taber Udsigten til det, som ligger bag Fremspringet". I løpet av jernalderen har en gard blitt etablert på det samme berget, og gardsnavnet har kommet av seg selv.

Rundt denne garden finnes flere naturlige engsletter eller beiter som navngis (-vin). Hvorvidt de i begynnelsen nyttes som ressursområde for Kvarberg, eller de straks etableres som egne gardar, er ukjent.

Vi finner flere eksempler på delingsbruk i Kvarbergområdet i middelalderbrev. I 1360 nevnes østre garden i Lye, i 1361 og 1363 nordre garden, og i 1362 søre garden. Nedre Helle nevnes i 1369 og 1428. (Disse to brevene er kommet til Riksarkivet først i 1898, og omtales således ikke i NG. Referanser er DN XVI, 28 og DN XVI, 88.) *Husen a Fillinsin* (Fellese) omtales i et brev allerede i 1325, men her er det ingen indikasjoner på deling. Til slutt omtales nordre Kvarberg i 1527.

Generelt kan vi se samme utvikling i middelalderen her som i Visteområdet. Bruksdeling med retningsangivende tilleggsledd for navnene, men sannsynligvis med sambølte tun. I tillegg til de tidlig etablerte gardene, må Brattland være utskilt fra Kvarberg i middelalderen.

I nyere tid har noen nye bruk blitt etablert ovenfor Helle, med Rydland som det siste. Dette er oppdyrket så sent som 1922 ifølge Teigum. Dessuten er det kommet villabebyggelse langs vegen vest for Kvarberg. Med unntak av dette område med nye bruk og villaer mellom

Tunet på Valbjør ligger sentralt i det gamle gardsvaldet. Tre våningshus på garden er fredet.

Kvarberg og Valbjør, som topografisk henger sammen med de nyutskilte brukene under Valbjør, må også Kvarbergområdet territoriemesig ses på som et middelalderlandskap når vi legger navnegardene til grunn.

Mot teorien om Kvarberg som sentrumsgard for omliggende vin-garder, kan det innvendes at vin-gardene rent navnekronologisk kanskje burde vært etablert før det sammensatte naturnavnet Kvarberg. Det er likevel slik at en mengde sammensatte naturnavn er brukt som orienteringsnavn fra svært gammel tid, og etableringen av garder på disse stedene kan ha skjedd gjennom hele jernalderen og kanskje også i middelalder. Det er med andre ord svært vanskelig å plassere disse navnene i en relativ navnekronologi.

Det kan også innvendes at hele todelingen av Nordherad er feil, og at etableringen av Kvarberg som gard må ses i sammenheng med etableringen av garder på Valbjørg, i Visdal og på Sandnes, jfr. ovenfor under Visteområdet. Dette åpner for å se vin-navnene i en kontekst der hele Nordherad må ses under ett. En tredje mulighet er at delet mellom de to gardsvoldene skal gå mellom Helle og Fellese, slik at vin-garden Helle ligger til Visteområdet. Dette gir bedre uttelling for prinsippet om rette siktelinjer ved gardgrenseanalyse i øvre del av området, men innebærer større utfordringer i nedre del. Generelt kan det sies at Nordherad er godt egnet til en bredere anlagt undersøkelse ved hjelp av prinsippene for gardgrenseanalyse. Området er relativt "gjennomsiktig", samtidig som det sannsynligvis representerer et kulturlandskap med sammenhengende jordbruksaktivitet gjennom minst 2000 år. Det synes også

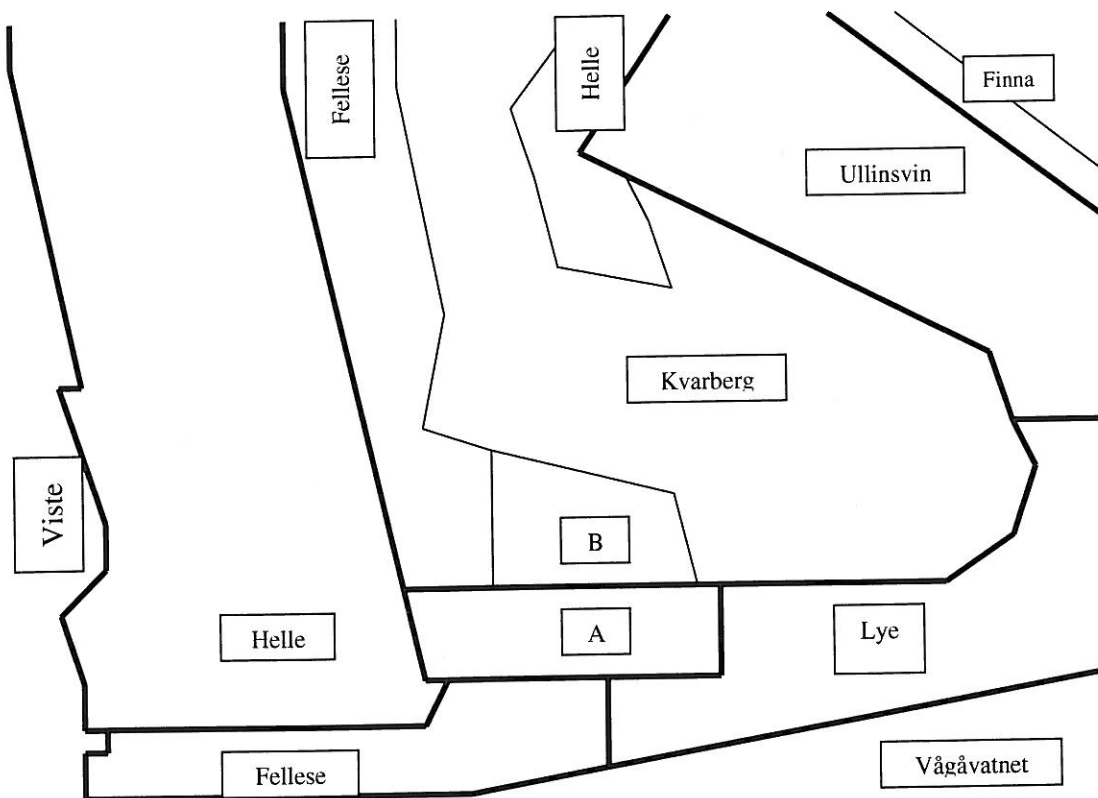

Fig. 3. Skjematisk framstilling av Kvarbergområdet. De fire vin-gardene Helle, Fellese, Lye og Ullinsvin omkranser Kvarberg. Skissen viser således et territorielt landskap som i hovedtrekk kan være uendret fra jernalder når vi ser bort fra arealer som tidligere kan antas å ha ligget i sameie. Jfr. særlig de to teigene under Fellese og Helle som er navngitt øverst på skissen og markert med tynnere strek. A er ifølge ØK statsallmenning. B er den sannsynlige middelaldergarden Brattland. Kun navnegardene vises på figuren, ikke garddelingene innenfor disse.

som om området har gjennomgått en sakte, men suksessiv utvikling gjennom hele perioden, bortsett fra regresjonsperioden i seinmiddelalderen.

Den største faren for mine hypoteser ligger i det faktum at undersøkelsesområdet kun dekker en del av Vågå. Problemet er særlig tydelig i middelalderen siden Nordherad ser ut til å være en ny administrativ konstruksjon på 1400-tallet.

2.2.3 Allmenningsområdet

Hele området mellom det beskrevne gardsområdet Viste og grensen mot Lom dekkes av bygdeallmenning og statsallmenning, med unntak av noen få nyere gardar på østsiden av elva Senda. Hele den delen av området som ligger innenfor undersøkelsesområdet behandles her under ett. Ingen av gardene i området er belagt i middelalderkilder. Innen statsallmenningen finnes i 1884 i alt 8 skyldlagte gardar og 21 bygselsplasser. Alle er navngitt i allmenningsbeskrivelsen fra dette året (se litteraturlisten). Dette viser et stort ekspansjonspotensiale vestover fra Visteområdet på 1700- og 1800-tallet. Her finner vi i dag både gode gardar og mer marginale plasser. Det beste rydningsområdet er langs stranden, og her kan ikke middelalderbosetning utelukkes. Ekspansjonen videre oppover i den bratte lia kan eksemplifiseres ved området nær elva Dipra. Her har vi garden Grev nede ved vannet, deretter plassen Grevrusten, og øverst og med den bratteste jordvegen ligger Kleiva (se foto til venstre).

Grevrusten utgjør et flott bygningsmiljø fra nyere tid. Stor mengder stein er benyttet både som fjøsmur og i andre bygningskonstruksjoner. Ovenfor husene ligger et jorde som ikke vises på bildene. Dette jorden er også innhegnet med en stor steinmur. Grevrusten nevnes som skyldlagt eiendomsbruk i allmenningsbeskrivelsen fra 1884.

3.0 KULTURMINNER I PROSJEKTOMRÅDET

Nordherad har et spekter av kulturminner som samlet framstår med stor tidsdybde. Disse ligger spredt i hele det sentrale jordbruksområdet som her er omtalt som Visteområdet og Kvarbergsområdet. Det er svært vanskelig å gradere dette samlede området etter kulturminnekvaliteter. Hele landskapsrommet domineres av gamle tun, åpne landskap med ulik grad av kultivering, samt ulike typer av kulturminner. Det har ikke tidligere vært gjennomført systematisk registrering av kulturminner. Dette innebærer at nye undersøkelser kan vise andre kulturminner enn de som er registrert i dag, eksempelvis fossile åkerspor. En oppdeling av området i ulike miljøer basert på en første systematisk gjennomgang kan være problematisk siden viktige momenter kan være utelatt. Når vi unntar almeningsområdet i vest, anbefales derfor å se hele resten av

undersøkelsesområdet som ett verdifullt kulturlandskap.

Bildet viser midtre del av det sentrale jordbruksområdet i Nordherad. Den østlige del av Visteområdet til venstre, og den vestlige del av Kvarbergområdet til høyre.

Tunet på Vallegardene slik det ligger i dag. Skjelettfunnene fra h. del av jorden. Alle bygningene på Sygard Valle ble fredet i 1923. Allerede i 1909 ble imidlertid tunet oppmålt av Johan Meyer, og det var da totalt 17 gamle hus på garden. syv av disse står fortsatt (Engen 1992).

3.1 Visteområdet

Et brev fra 1355 omtaler som nevnt ovenfor Viste sogn, og dette forteller oss at det har stått kirke på eller ved Viste (DN XVI, 16). Et brev fra 1409/1410 forteller om en sak som foregikk på Sandnes "Freadaghin nestæ æfter kirkmessono ij wiste". (Brevene er avskrevet i Riksarkivet i henholdsvis 1898 og 1919, og er derfor ikke nevnt i NG. Originalen til det sistnevnte befinner seg for øvrig fortsatt i bygda.) I jorda ved tunet der sygard Valle ligger i dag, er det funnet ca. 25 skjeletter, de første 20 rundt 1900 (Gudbrandsdølen 13.07.1909). Det er derfor neppe tvil om at kirkegarden har ligget her, og at kirka har stått i samme området. Vi kan altså fastslå at det var messe i kirken på Viste rundt 1410, mens navnet Nordherad dukker opp i kildene første gang i 1422. Det er fristende å regne med en sammenheng, og at dette indikerer nedleggelse av kirken i det mellomliggende tiåret.

Et kleberbrudd ved Viste er ikke datert, men må vel senest være tatt opp i høymiddelalder. Uttak har foregått helt fram til i dag, og medfører at eldre spor ikke er bevart.

Lengst vest i området, under g.nr. 89 Sandnes, er det påvist slag. Slagget må stamme fra smelting av myrmalm, sannsynligvis i eldre jernalder. Ei "ulvstugu" er lokalisert ved Åbakken, og to gravhauger ligger ved Valbjør. De eldre kulturminnene i dette området ligger således svært spredt. De er ikke mange, men omfatter mange ulike typer kulturminner.

Fra nyere tid finnes en rekke gamle bygninger. Av disse er det fredet tre våningshus på Valbjør, mens hele gardsanlegget på nordgard Viste og sygard Valle er fredet.

3.2 Kvarbergområdet

Området byr hovedsakelig på tre ulike kulturminnetyper, nemlig skålgroper, murer og bygningsmiljøer. Skålgropene finnes tilsynelatende spredt i terrenget på fem ulike lokaliteter. Ved å trekke en linje mellom lokalitetene, kan vi likevel se at disse danner et mønster, uten at vi kan si om det ligger et bevisst handlingsmønster bak.

I berget ovenfor Lye finnes rester etter flere gamle murer. Det er vanskelig å danne seg et klart inntrykk av sammenhengen mellom murene når man er i terrenget, men de synes ikke å ha en umiddelbar agrar forklaring.

I likhet med Visteområdet, framstår Kvarbergområdet med flere flotte bygningsmiljøer. Det mest markante er klyngetunet som utgjøres av nigard og oppigard Kvarberg (se foto). Hele tunet ble fredet i 1923, og samlet utgjør det et av de mest særpregete klyngetunene i Gudbrandsdalen (Engen 1992). I 1923 ble også et våningshus på Helle fredet.

Enkelte kulturminner er også i Vågå, som andre steder, gått tapt. Schøning nevner i 1775 at det ligger en temmelig stor og rund "Kjæmpe Høi, nu gjennomgravet", på Fellese. Ifølge lokal tradisjon skal det ha vært en steinsetning eller steinlegning på det som i dag kalles Tingsvaet. Tinget i Vågå har ifølge kildene vært holdt nær Vågåvannet, nedenfor Jutulberget eller "Thing-Svaberget" som det ifølge Schøning

Hele bygningsanlegget med med 11 gamle hus ble fredet i 1969 på Nordigard Viste. Tunet ble flyttet til nåværende lokalitet på 1770-tallet. Første etasje av «øvre stugu» som vi ser gavlenden på til høyre, er eldre enn denne flyttingen, og representerte opprinnelig en akershusisk stuetype. Andre etasje ble påbygd i forbindelse med flyttingen (Engen 1992).

Øvre og Nedre Kvarberg

kalles ovenfor Vangen. Det kan derfor synes som om navnet Tingsvaet ikke relaterer seg til stedet hvor tinget ble holdt. Dersom det stemmer at det har vært en form for steinsetning på berget, kan dette i seg selv være årsak til navnedannelsen. Ifølge Jakob Brekkens liste i bygdebokarkivet over gravhauger i Vågå, skal det under Kvarberg ligge fem mindre gravhauger"like øst for det gamle tingstedet – Tingsvaet". Disse haugene må i så fall være bortdyrket i senere tid.

Som en kuriositet i tilknytning til kulturminnene, kan nevnes et funn i fjellet, som indirekte har med Helle å gjøre. I september 1355 (eller mai 1356) er flere menn samlet på en gard i Valdres, der de får høre at Sigurd Pålssøn har betalt for 6 kuleier jord i Helle i Viste sogn på Vågå. Vi vet ikke om Sigurd bosatte seg på Helle, men han har i det minste hatt tilknytning til både Valdres og Ottadalen. I 1358 selger han sammen med brødrene sine det de eier i Harsheim i Skjåk. I 1359 selger han jord i garden Vekke i Lom. Samme dag, 14. april, er han vitne ved et annet jordsalg i Vekke. På en tur mellom Gudbrandsdalen og Valdres, mistet Sigurd seglet sitt. I 1897 fant nemlig en fjellvandrer en liten metallklump i fjellet mellom disse dalførene. Dette viste seg å være et våpensegl med følgende omskrift: "S: Sigvardi:Pavli". Hvilket betyr Sigurd Pålssøns sigil. Seglet er forsvunnet, men er omtalt i HuitfeldtKaas' verk "Norske sigiller fra middelalderen" (Stilloff 1937).

4.0 Liste over området kulturminner

Følgende felt er benyttet i denne listen: Løpenummer, Gardsnummer, Gardsnavn, Bruksnummer, Kilde, Referanse, Kulturminne og Datering.

De enkelte kildene er gitt følgende forkortelser i listene:

<u>Kildetype</u>	<u>Forkortelse</u>
1. Fornminneregisteret	Fornm.-reg
2. Gjenstandsregisteret, (tilvekstkatalogen)	Gjenst.-reg
3. Økonomisk kartverk med kartfestede kulturminner	ØK-reg
4. Nasjonalt bygningsregister (SEFRAK)	Sefrak
5. Fredete bygninger og anlegg i Oppland	Fredet bygn.
6. Oppland fylkeskommunes topografiske arkiv	OFK-arkiv

4.1 Kommentarer til tabellen over kulturminnene

ID-nummer for bygninger er i utgangspunktet hentet fra ØK. Ved hjelp av kobling mellom databasene for Nasjonalt bygningsregister (Sefrak) og GAB har det blitt mulig å kontrollere gards- og bruksnummer for de fleste bygningenes ID-nummer. Unntakene er fortrinnsvis der hvor husets byggstatus enten er revet, utgått av annen grunn eller oppgitt som ruin i Sefrak. For disse og andre usikre lokaliseringer er husene ikke innført med gardshenvisning, men likevel plassert i tabellen. Den store datamengden og noe usikkerhet knyttet til koblingen mellom de nevnte databasene gjør at tabellen kan inneholde feil.

Angivelse av bygningstype er av svært varierende kvalitet i Sefrak-registeret. Noen hus er uten opplysninger, andre har navn i stedet for benevnelse. Gardsnavn er endret slik at de er i samsvar med de formene jeg har benyttet i teksten.

I tabellen inngår 205 løpenummer med bygninger fra Sefrak, etter oppdateringer fra 2002. Kolonnen "Kulturminne" er en sammenstilling av opplysninger fra flere felt i Sefrak. Opplysningene viser til navn, bygningstype og bygningsstatus. Dette medfører en større informasjonsmengde i tabellen, men innebærer samtidig at kolonnen blir mindre konsistent.

Den samlede tabellen over kulturminner har 229 løpenummer med en stor mengde data som er komprimert fra andre kilder. Listen kan derfor inneholde både egne feil og feil som dras med fra andre kilder. Enkeltkommentarene nedenfor har referanse til løpenumrene i tabellen.

4.2 Kommentarer til enkelte løpenummer

01 – 05 Dette er lokaliteter med ulikt antall skålgroper. Nummereringen er gjort slik at det på kartet skal være enkelt å se relasjonen mellom lokalitetene. Ved løpe nummer 3 og 5 må det settes i verk tiltak for å ivareta skålgropfeltene på en bedre måte. På nr. 3 er det lagret ulike gjenstander på og ved lokaliteten som bør fjernes. På nr. 5 er gropene lokalisert til en stein som ligger i høyde med markoverflaten, og steinen bør skjermes fra beitende dyr.

Enkelte skålgroper er lokalisert til høye knauser i terrenget, slik som løpenr. 1 midt på bildet ovenfor. Andre er lokalisert på mindre svaberg slik som løpenr. 3 på begge bildene nedenfor.

06 Smørsteinen ligger på kanten av berget rett ovenfor husene på Lye. Ifølge opplysninger etter Jacob Brekken, viderefremidlet av Ola Grøslund, sier tradisjonen at Lye betalte presten for å be om at steinen skulle ligge i ro, og ikke falle ned over garden.

- 07 Murer som tildels går rett fram, og dels i buer. De er vanskelig å plassere i en agrar kontekst, og funksjonen må sies å være uklar. De er innmålt med GPS av Irene Skauen, og en overføring til kart av disse dataene vil kunne gi en bedre framstilling av beliggenheten enn grove avgrensninger.

Murene under løpenr. 7 går både på langs og på tvers av landskapet. De ligger i et til dels bratt og skogvokst terreng, og det er ikke sikkert alle delene er registrert ennå.

- 08 Ifølge registreringen ved I. Martens i 1964 skal det på en lav forhøyning 60-70 m NØ for våningshuset på Brattland ligge et gravfelt bestående av røyser. Det er vanskelig å få oversikt over disse røysene i dag.
- 09 Hele dette området har preg av å være et eldre jordbrukslandskap med gamle rydningsrøyser og mulige gravhauger. En detaljert beskrivelse kan først gjøres etter en grundig arkeologisk undersøkelse.
- 10 En sikker og en sannsynlig gravhaug er registrert på lokaliteten. Området rundt haugene kunne vært bedre ivaretatt.
- 11 Funnsted fra ca. 1950 for nøkkel av jern. Funnstedet påvist av finneren Leif Løchen.
- 12 Funnsted fra ca. 1957 for meiselformet gjenstand av jern. Funnstedet er påvist av finneren Leif Løchen. Funnsted for skjeletter. Det er sannsynlig at dette er stedet hvor kirkegården og kirken på Viste var lokalisert i middelalderen.
- 14 Stein i tunet på Ulvsbu med innrisset kryss og hull.

Bildet viser en del av løpenr. 9 som ligger ovenfor bygdevegen. Røysene er små og ligger relativt tett.

Bildet viser lokaliteten med gravhauger på løpenr. 10.

Ulvsbu ligger på toppen av en høyde. Løpenr. 14 på bildet til høyre ligger midt i tunet

- 15 Forhøyning i terreng med slagfunn flere steder i skråningen. Ingen ovn er påvist, men slagget stammer antagelig fra eldre jernalder. Godt bevart ulvstugu som egner seg godt til formidling av tidligere tiders fangstmåter.
- 16 Godt bevart ulvestugu som egner seg godt til formidling av tidligere tiders fangstmåter.
- 17 - 18 I gjenstandsregisteret står oppført "Vallebjør (gnr. 85-86)", noe som funnstedet svært usikkert, siden gnr. 85-86 er Valle. Det har ikke lyktes å få dette av klart.
- 19 Gjenstandene har samme museumsnummer i gjenstandsregisteret som løpenr. 11 og 12. Både løpenr. 12 og 19 har navnet "Keillykkja" som funnsted, men bare nr. 12 er konkret plassert på kartet.
- 20 Funnstedet skal være ca. 100 meter nord for garden.
- 21 Funnstedet skal som for løpenummer 12 og 19 være på "Keillykkja".
- 22 Funnstedet skal være på øvre Valbjørsløkken, uten at nærmere lokalitet er angitt.
- 23 Funnet er gjort på 1920-tallet, og nærmere funnsted enn Ulvsbu er ikke angitt.
- 24 Gryta er oppgitt å ha en middelalderlig form. Verken funntidspunkt eller nærmere funnsted er angitt.

Ulvstugua på løpenr. 16 er både vid og dyp, men mye vegetasjon gjør den vanskelig å fotografere.

L.nr	G.nr	Gardsnavn	B.nr.	Kilde	Referanse	Kulturminne
1	71	Kvarberg nig	1	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Skålgrop
2	70	Brattland	1, 2	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Skålgrop
3	68	Fellese	5	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Skålgrop
4	69	Helle	1,2,6	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Skålgrop
5	71	Kvarberg nig	7	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Skålgrop
6	67	Lye	15	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Tradisjon -«Smørsteinen»
7	67	Lye	15	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Steinmurer
8	70	Brattland	1, 2	OFK-arkiv	I. Martens 1964	Gravfelt
9	73	Valbjør	1, 8		H. Hage 2003	Kulturlandskap
10	73	Valbjør	1	Fornm.-reg	FeltID: 041472	Gravhaug
11	73	Valbjør	1	Gjenst.-reg	Musnr.C34774 a	Gjenstand jern
12	73	Valbjør	1	Gjenst.-reg	Musnr.C34774 b	Gjenstand jern
13	85	Valle n	1	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Kirkegard
14	82	Ulvsbu	1	OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Risting i stein
15	?	?		OFK-arkiv	I. Skauen 2003	Slagg
16	79	Åbakken	1	OFK-arkiv	?	Ulvstugu
17	73?	Valbjør?		Gjenst.-reg	Musnr. C24059 a-f	Gravfunn vik.tid
18	73?	Valbjør?		Gjenst.-reg	Musnr. C24060	Skaft jern
19	73	Valbjør	1	Gjenst.-reg	Musnr. C34774 c-f	Gjenstander jern
20	73	Valbjør	1	Gjenst.-reg	Musnr. C34821	Spydspiss jern
21	73	Valbjør	1	Gjenst.-reg	Musnr. C34842	Lansespiss jern
22	73	Valbjør	5	Gjenst.-reg	Musnr. C34843	Gjenstand jern
23	82	Ulvsbu	1	Gjenst.-reg	Musnr. C36598 a-b	Pilespisser jern
24	85;86	Valle		Gjenst.-reg	Musnr. C23163	Gryte bronse
25	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006027	Stall/friluftscene
26	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006028	Sondstugu
27	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006029	Stabbur
28	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006030	Haugøystabburø
29	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006031	Øyastugu
30	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006208	Purkehusø
31	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006209	Kveinnhusø
32	66	Jutulheimen	1	Sefrak	5150006210	Tørstugu
33	68	Fellese	1	Sefrak	5150006047	Stabbur
34	68	Fellese	1	Sefrak	5150006048	Stabbur
35	68	Fellese	1	Sefrak	5150006049	Stugu
36	69	Helle	1	Sefrak	5150006039	Vårønnlyu
37	69	Helle	1	Sefrak	5150006040	Smiu
38	69	Helle	1	Sefrak	5150006041	Øvrø bygningen
39	69	Helle	1	Sefrak	5150006042	Sørø stabburø
40	69	Helle	1	Sefrak	5150006043	Nørdrø stabburø
41	69	Helle	1	Sefrak	5150006044	Aurbustugu
42	69	Helle	1	Sefrak	5150006045	Steilln
43	69	Helle	1	Sefrak	5150006046	Tørstugu
44	69	Helle	1	Sefrak	5150006303	Stugu
45	69	Helle	3	Sefrak	5150006014	Gammølstugu
46	69	Helle	3	Sefrak	5150006015	Stabburø sørø
47	69	Helle	3	Sefrak	5150006016	Stabburø nørdrø
48	69	Helle	5	Sefrak	5150006036	Fjos
49	69	Helle	5	Sefrak	5150006037	Steilln
50	69	Helle	5	Sefrak	5150006038	Stabburø
51	70	Brattland	1	Sefrak	5150006032	Nørdrø stabburø
52	70	Brattland	1	Sefrak	5150006033	Sørø stabburø
53	70	Brattland	2	Sefrak	5150006034	Øvrø stugu
54	70	Brattland	2	Sefrak	5150006035	Nerø stugu
55	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006294	Nerø stugu
56	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006295	Øvrø stugu

L.nr	G.nr	Gardsnavn	B.nr.	Kilde	Referanse	Kulturminne
57	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006296	Vehlstugu
58	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006297	Aurbue
59	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006298	Tørstugu
60	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006299	Sørø stabburø
61	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006300	Nordrø bue
62	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006301	Låvin
63	71	Kvarberg ne.	1	Sefrak	5150006302	Skålin
64	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006285	Nerø stugu
65	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006286	Nerø stabburø
66	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006287	Garasja
67	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006288	Låvin
68	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006289	Øvrø stugu
69	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006290	Øvrø stabburø
70	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006291	Eillhusø
71	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006292	Sørø stugu
72	72	Kvarberg opp.	1	Sefrak	5150006293	Vehlstugu
73	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006013	Eillhusø
74	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006304	Nygamølstugu
75	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006305	Gamøl loftø
76	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006306	Drengestugu
77	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006307	Stugu
78	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006308	Stabburø
79	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006309	Sørø loftø
80	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006310	Hugubygna'n
81	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006311	Stall
82	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006312	Nyebue
83	73	Valbjør	1	Sefrak	5150006313	Fjosø
84	73	Valbjør	5	Sefrak	5150006008	Tørrstugu
85	73	Valbjør	5	Sefrak	5150006009	Stabburø
86	73	Valbjør	5	Sefrak	5150006010	Steilln
87	73	Valbjør	5	Sefrak	5150006011	Geithus
88	73	Valbjør	5	Sefrak	5150006012	Eillhusø
89	73	Valbjør	8	Sefrak	5150006005	Gammølstugu
90	73	Valbjør	8	Sefrak	5150006006	Gammøl-bue
91	73	Valbjør	10	Sefrak	5150006001	Stabburø
92	73	Valbjør	10	Sefrak	5150006002	Stugu
93	73	Valbjør	10	Sefrak	5150006003	Låvin
94	73	Valbjør	10	Sefrak	5150006004	Stugu
95	73	Valbjør	11	Sefrak	5150006007	Ragnhildstua.
96	74	Visdal opp.	1	Sefrak	5150003011	Stabburø
97	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003001	Ækkørliu
98	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003002	Nyliu
99	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003003	Gammølliu
100	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003004	Smiu
101	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003005	Nødrø stabburø
102	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003006	Aurbue
103	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003007	Sørø staburø.
104	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003008	Stugu
105	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003009	Storlåvin
106	75	Visdal ne.	1	Sefrak	5150003010	Gammølfjosø Revet
107	76	Mo	1	Sefrak	5150003012	Låvin
108	76	Mo	1	Sefrak	5150003013	Nordrø stabburø
109	76	Mo	1	Sefrak	5150003014	Smiu
110	76	Mo	1	Sefrak	5150003015	Stabburø
111	76	Mo	1	Sefrak	5150003016	Øvre stuggu
112	76	Mo	1	Sefrak	5150003017	Stugu

L.nr	G.nr	Gardsnavn	B.nr.	Kilde	Referanse	Kulturminne
113	77	Groven	1	Sefrak	5150003048	Eillhusø
114	77	Groven	1	Sefrak	5150003049	Stabburø
115	77	Groven	1	Sefrak	5150003050	Stugu
116	78	Sveum ne.	5	Sefrak	5150003058	Stabburø
117	78	Sveum ne.	8	Sefrak	5150003060	Klæloftø
118	78	Sveum ne.	12	Sefrak	5150003068	Stugu
119	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003027	Gammølfjosø
120	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003028	Mittistova
121	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003029	Sisselstova
122	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003030	Loft-bue
123	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003031	Stabburø
124	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003032	Eillhusø
125	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003033	Tørrstugu
126	79	Åbakken	1	Sefrak	5150003034	Låve
127	79	Åbakken	2	Sefrak	5150003056	Stabburø
128	79	Åbakken	4	Sefrak	5150003125	Eillhusø
129	79	Åbakken	4	Sefrak	5150003126	Stugu
130	79	Åbakken	4	Sefrak	5150003127	Låve
131	79	Åbakken	4	Sefrak	5150003128	Stall
132	79	Åbakken	4	Sefrak	5150003129	Bjørvikstua
133	79	Åbakken	4	Sefrak	5150003130	Stabburø
134	80	Berge opp.	1	Sefrak	5150003018	Forliu
135	80	Berge opp.	1	Sefrak	5150003019	Eillhusø
136	80	Berge opp.	1	Sefrak	5150003020	Storø stabburø
137	80	Berge opp.	1	Sefrak	5150003022	Sørø stugu
138	80	Berge opp.	1	Sefrak	5150003023	Stugu
139	80	Berge opp.	2	Sefrak	5150003021	Stabburø (nørdrø)
140	80	Berge opp.	3	Sefrak	5150003074	Stugu
141	80	Berge opp.	3	Sefrak	5150003075	Stall
142	80	Berge opp.	3	Sefrak	5150003076	Stabburø
143	80	Berge opp.	3	Sefrak	5150003077	Eldhus
144	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003025	Revet
145	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003026	Revet
146	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003024	Eillhusø
147	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003142	Nerø stugu
148	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003143	Nerø stabburø
149	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003144	Steill'n
150	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003145	Gamøl fjosø
151	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003146	Truskarlåvin
152	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003147	Øvrø stabburø
153	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003148	Øvrø stugu
154	81	Berge ne.	1	Sefrak	5150003149	Tør'stugu
155	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003036	Låvin
156	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003037	Forliu
157	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003038	Steilln
158	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003039	Fjosø
159	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003040	Aurbue
160	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003041	Sørø stabburø
161	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003042	Smiu
162	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003043	Veslstugu
163	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003044	Gammøl stabburø.
164	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003045	Bu/eldhus
165	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003046	Stabburø (nørdrø)
166	82	Ulvsbu	2	Sefrak	5150003047	Tørrstugu/stabburø.
167	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003059	Låvin
168	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003155	Nerø stugu

L.nr	G.nr	Gardsnavn	B.nr.	Kilde	Referanse	Kulturminne
169	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003156	Øvrø stugu
170	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003157	Aurbue
171	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003158	Skåln
172	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003159	Storstabburø
173	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003160	Nørdrø stabburø
174	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003161	Eillhusø
175	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003162	Bækkjökveinne
176	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003163	Smiu
177	83	Viste ne.	1	Sefrak	5150003164	Tør'stugu
178	84	Viste opp.	1	Sefrak	5150003123	Gammølfjosø
179	84	Viste opp.	1	Sefrak	5150003124	Revet
180	84	Viste opp.	1	Sefrak	5150003131	Storlåvin
181	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003165	Hugubygna'n
182	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003166	Kårstugu
183	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003167	Vehlstugu
184	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003168	Sørø loftet
185	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003169	Nørdrø loftet
186	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003170	Stabburø
187	85	Valle s.	1	Sefrak	5150003171	Eldhus/verkstad
188	86	Valle n.	1	Sefrak	5150003114	Møyllhusø
189	86	Valle n.	1	Sefrak	5150003115	Eillhusø
190	86	Valle n.	1	Sefrak	5150003116	Stabburø
191	86	Valle n.	1	Sefrak	5150003117	Låvin
192	86	Valle n.	1	Sefrak	5150003118	Smiu
193	87	Sande	1	Sefrak	5150003069	Låvin
194	87	Sande	1	Sefrak	5150003070	Aurbustugu
195	87	Sande	1	Sefrak	5150003071	Gammøl bue
196	87	Sande	1	Sefrak	5150003072	Matstabburø
197	87	Sande	1	Sefrak	5150003073	Bakkestugu
198	88	Sandnes s.	1	Sefrak	5150003063	Nere stugu
199	88	Sandnes s.	1	Sefrak	5150003064	Stugu
200	88	Sandnes s.	1	Sefrak	5150003065	Kveinnhusø
201	88	Sandnes s.	1	Sefrak	5150003066	Eillhusø
202	88	Sandnes s.	1	Sefrak	5150003067	Stabburø
203	89	Sandnes n.	1	Sefrak	5150003119	Låvin
204	89	Sandnes n.	1	Sefrak	5150003120	Stabburø
205	89	Sandnes n.	1	Sefrak	5150003121	Stugu
206	89	Sandnes n.	1	Sefrak	5150003122	Gammølfjosø
207	89	Sandnes n.	4	Sefrak	5150003035	Føderådsstue
208	90	Ulsand	1	Sefrak	5150003062	Stabbur
209	90	Ulsand	3	Sefrak	5150003061	Drengjestugu Utgått
210	91	Grev	1	Sefrak	5150003078	Nørdrø stugu
211	91	Grev	1	Sefrak	5150003079	Sørø stugu
212	91	Grev	1	Sefrak	5150003080	Stabburø
213	91	Grev	1	Sefrak	5150003081	Låvin
214	99	Trelviken	3	Sefrak	5150003051	Revet
215	99	Trelviken	3	Sefrak	5150003052	Ruin i Sefrak
216	99	Trelviken	3	Sefrak	5150003053	Revet
217	99	Trelviken	3	Sefrak	5150003054	Ruin i Sefrak
218	99	Trelviken	3	Sefrak	5150003055	Ruin i Sefrak
219	172	Ulvsbustugu	1	Sefrak	5150003057	
220	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003132	Stugu

L.nr	G.nr	Gardsnavn	B.nr.	Kilde	Referanse	Kulturminne
221	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003133	Fjosø
222	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003134	Steinfjosø
223	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003135	Stugue
224	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003136	Fjosø
225	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003137	Lyue
226	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003138	Lyue
227	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003139	Stugue
228	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003140	Jeithusø
229	188	Nistingen	1	Sefrak	5150003141	Vehlfjosø

5.0 Litteratur

- Diplomatarium Norvegicum I-XXI: <http://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/diplom>
- Engen, Arnfinn 1992: *Freda hus og gardstun i Gudbrandsdalen*.
- Gustafson, Lil 1988: «Bosetningen i en fjellbygd – gårdsgrenseanalyse i Kvikne, Hedmark» i *Namn og eldre busetnad. Norna-rapporter* 43. Uppsala 1990.
- Kleiven, Ivar 1949: *I Heimegrendi*.
- NG = Oluf Rygh et al. *Norske Gaardnavne*. I-XVIII. Kristiania 1897-1924.
- NSL = *Norsk stadnamnleksikon*. Utg. Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 3. utg. Oslo 1990.
- Schmidt, Tom 2000: «Marked, torg og kaupang – språklige vitnemål om handel i middelalderen.» *Collegium Medievale*. Volum 13, 2000.
- Schønning, Gerhard (1775): *Reise gjennem en Deel af Norge...* Tredje bind. Gudbrandsdalen og Hedemarken. Tapir 1980.
- Skjølsvold, Arne 1961: *Klebersteinsindustrien i vikingtiden*.
- Statsalmenningerne i Gudbrandsdalen*. Lillehammer 1967. Trykt første gang Kristiania 1884.
- Stilloff, Anders 1937: «Glemt, men ikke gjetmt» i *Tidsskrift for Valdres Historielag*. 15. årg. 1937.
- Teigum, Ivar 2001: *Bygdebok for Vågå og Sel*. Band 1.

KULTURMINNE I NASJONALT VERDIFULLE KULTURLANDSKAP

NORDHERAD
VÅGÅ KOMMUNE I OPPLAND

----- UNDERSØKELSESMRÅDET

..... LANDSKAPSSINDELING/HOVEDLINJER
JF. BESKRIVELSER I TEKSTEN

M 711: 1618 I

**Kulturhistorisk rapport gitt ut av
Oppland fylkeskommune, kulturvern.
ISSN 1500-5399**

- 1996-1 Glitra Øyberget, Øvre Otta-ledningsnett
Konsekvensutredning
Kulturminner og kulturmiljø
- 1997-1 Prosjekt pilegrimsleden Oppland
Sluttrapport
- 1997-2 Tilstandsregistrering av skålgropristninger
i Valdres 1994
- 1998-1 300 kv Øyberget-Vågåmo
Registreringer kulturminner og kulturmiljø
- 2000-1 123 kv-ledning. framruste-Ljomarberget
Registrering av kulturminner
- 2000-2 Aurtandefeltet i Lesja kommune
Framlegg til skjøtselsplan og tilrettelegging
Rapport etter arkeologisk feltarbeid juni 1999
- 2003-1 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap
Tingelstadhøgda. Gran kommune i Oppland
- 2003-2 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap
Balke-Lillo, Østre Toten kommune i Oppland
- 2003-3 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap
Frya-Harpefoss. Sør-Fron kommune i Oppland
- 2004-1 Skilting og tilrettelegging av kulturminner i Oppland
Prosjekt 2001-2003
- 2004-2 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap
Grimsdal, Dovre kommune i Oppland
- 2004-3 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap
Bøverdalen, Lom kommune i Oppland
- 2004-4 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap
Nordherad, Vågå kommune i Oppland

Oppland fylkeskommune
Serviceboks
2626 Lillehammer

Tlf.: 61 28 90 00
e-post: post@oppland.org
www.oppland.no